

5. Держархів Закарпатської обл. Ф. 1. Оп. 1. Спр. № 3213. Арк. 1–15.
6. Держархів Закарпатської обл. Ф. Р-179. Оп. 1. Од. зб. 2801. Арк. 26.
7. Червоний прапор. 17.09.1953. 9 рік. № 76 (925). С. 1.
8. Червоний прапор. 02.10.1955. 11 рік. № 79 (1136). С. 3.
9. Червоний прапор. 28.02.1958. 14 рік. № 26 (1479). С. 1.
10. Червоний прапор. 02.03.1958. 14 рік. № 27 (1480). С. 1.
11. Червоний прапор. 05.03.1958. 14 рік. № 28 (1481). С. 2.
12. Червоний прапор. 30.03.1961. 17 рік. № 39 (1951). С. 3.
13. Червоний прапор. 13.10.1964. 20 рік. № 122 (2537). С. 2.
14. Червоний прапор. 17.10.1964. 20 рік. № 124 (2539). С. 1.
15. Csanádi G. Sorsfordító évek sodrásában. Uzhgorod: PoliPrint, 2004. Ol. 239.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-120-6-2>

УКРАЇНІЗАЦІЯ ШКІЛ І ВЧИТЕЛЬСТВО НА УМАНЩИНІ У 1917-1918 РОКАХ

Дудник О. В.

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України*

*Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
м. Умань, Черкаська обл., Україна*

Українізація школи стала невід'ємним елементом освітньої політики Центральної Ради та Гетьманату Павла Скоропадського.

Другий Всеукраїнський учительський з'їзд (серпень 1917 р.) ухвалив: «кожна дитина на Україні повинна навчатись і виховуватись на українській мові. Дитину не тільки вчити грамоті, але й знайомити її з рідним краєм, його історією». Київська губерніальна рада у наказі депутатам Всеросійських установчих зборів 2 жовтня 1917 р. заявила про те, щоб депутати від Київщини добивалися від російського парламенту прийняття закону, яким забезпечувалося б право кожного народу здобути освіту на своїй рідній мові. Ставилася вимога, щоб не було скривджено і «тих українців, яких закинуло далеко за межі України» [2, с. 2].

Селянський з'їзд Уманського повіту, що (травень 1917 р.) постановив: «З'їзд вважає необхідним: щоб уся просвіта для

українського народу від нижчої до вищої школи велась на Україні на українській мові» [3, с. 2].

На другому з'їзді вчителів Уманщини (24-26 вересня 1917 р.) було вироблено і схвалено повітовою шкільною радою план українізації шкільництва у повіті. Цей план передбачав поділ початкових шкіл на дві групи. У першій групі навчання мало повністю базуватися на використанні української мови, а у другій групі навчання мало проводитися як українською, так і російською мовами. Уроки арифметики, читання, письма мали проводитися тільки українською мовою. Завдання полягало у тому, щоб домогтися такого становища, коли б всі учні, які закінчували школу могли вільно читати українською мовою і знати елементарні правила українського правопису.

Аби допомогти вчителям виконати завдання українізації, з'їзд передбачив шляхи підвищення їх кваліфікації. З цією метою рекомендовано організувати курси українознавства для вчителів, передбачено придбати 80 тис. примірників підручників українською мовою. Однак таку кількість підручників уманській шкільній раді придбати не вдалося, бо, як зазначалося в офіційному звіті, «на перешкоді стояли ті умови часу, в яких це робилося» [4, с. 3].

Ще на початку 1917 р. попечитель Київської шкільної округи порушив питання перед Уманською міською управою про доцільність переведення нижчих і вищих початкових шкіл на українську мову навчання. У школах повіту учні мали вивчати українську мову, історію та географію України. А генеральний секретар у справах освіти звернувся до педагогічної ради Уманської школи хліборобства та садівництва із пропозицією подбати про українізацію школи. У жовтні 1917 р. в Умані відбувся з'їзд представників селянства та вчителів Уманського повіту, який прийняв постанову домагатися перед Генеральним секретаріатом українізації чоловічої та жіночої гімназій [5, с. 2].

Джерела свідчать, що процес українізації, зокрема, в усіх ланках освіти проходив небезболісно, що було зумовлено як об'єктивними умовами, так і суб'єктивними чинниками. Газета «Союз» (м. Умань) зазначала, що головними причинами, які гальмували процес освіти селянства, була нестача підручників і коштів, і коли їх усунути, то село легко подолає всі інші перешкоди, «треба лише мобілізувати й згуртувати всі культурно-освітні осередки з власними виконавчими організаціями» [6, с. 2].

Аналіз архівних матеріалів та газетних повідомлень дає можливість, зробити висновок, що введення у навчальний процес предметів

українською мовою в початкових класах, а також викладання українознавчих дисциплін в початкових та середніх школах по всій території України сприймалося неоднозначно.

Російський політик, українофоб Василь Шульгін виступив у газеті «Киевлянин» з заявою «Проти українізації Південної Русі». Шульгін наполягав на збереженні назви малоросів для мешканців регіону: «Мы все малороссы, любим Украину свою родину и считаем, что только в единении с великой Россией она будет счастлива. Мы решили положить все свои молодые силы на благо всех граждан России, но не за центральную раду» [7, с. 2]. Політик організував цілу гучну кампанію підписів і листів, які підтримували його заяву. На своїх зборах учнівська молодь уманських шкіл (200 осіб), прийняла резолюцію підтримати його заяву. Своєю опозиційністю щодо українізації школи виділялася частина жителів міста та повіту: «С малорусским народом поступают в высшей степени пренебрежительно, навязывая ему непонятную "мову", не справившись у него, желает ли он признать эту мову, кака свой родной язык, считает ли он нужным заменить общерусский язык в правлении, суде и школе искусственным языком, более трудным для него» [8, с. 2]. Агітація противників ідеї українізації школи викликала негативне ставлення до реформи частини селянських мас. Як приклад, селяни села Чорна Кам'янка Уманського повіту «заявили вчителю, що вони хочуть вчити дітей тільки російською мовою, вони не знають ніякої української "мужицької" мови, ні школи» [9, с. 3].

Проти українізації виступали проросійськи налаштовані педагоги. Ставали на заваді вчителям і настрої місцевої влади. Газета «Народна воля» 31 серпня 1917 року у статті «Вороги українського народу» вказувала, що голова Уманської земської управи відмовився пожертвувати на Уманську гімназію кошти, заявивши, що «ми живемо в Росії, і тому ніяких подібних українських гімназій заводити не треба» [10, с. 2].

Міністерство народної освіти Української Держави багато уваги приділяло питанню українізації народних шкіл. З вересня 1918 р. в усіх середніх навчальних чоловічих, жіночих, комерційних школах Уманщини, як обов'язкові дисципліни вводилися історія та географія України, українська мова і література. У штати шкіл вводилися посади викладачів цих дисциплін [11, с. 2].

Циркуляром Міністерства освіти був встановлений порядок українізації вищих початкових шкіл. Від учителів, які перебували на службі в земствах вимагали оволодіти українською мовою настільки, щоб з початком 1918-1919 навчального року викладання цією мовою не

було для них проблемою. В школах, де українців було більше 50 відсотків, викладання проводилося в молодших класах на українській мові, у старших класах українізація мала вводитися поступово [12, с. 2].

В добу Гетьманату велика увага приділялася підвищенню кваліфікації учителів, які викладали українознавство. В Умані при шкільному відділі земства у червні 1918 р. розпочали функціонувати курси української мови для народних учителів, які мали викладати на курсах. Міністерство народної освіти відібрало лекторів з відповідним освітнім цензом та педагогічним стажем. На курсах навчалися вчителі Уманського, Липовецького, Звенигородського повітів. Для них були розроблені спеціальні інструкції щодо їх майбутньої роботи з організації вивчення таких предметів: історія України і сучасний момент, географія, родинознавство і природознавство, арифметика, шкільництво і принципи організації нової школи (трудової), організація діловодства. На курсах важливого значення надавалося вивченню українознавства. Ставилось завдання навчити слухачів курсів української мови у такому обсязі, щоб вони могли вести уроки в українській школі.

Згідно з циркулярним розпорядженням Міністерства народної освіти, з вересня 1918 р. для того, щоб отримати спеціальність учителя нижчої початкової школи, претендент мав скласти іспити з українознавства у межах програм учительських семінарій, а спеціальність вчителя вищої початкової школи – в межах учительських інститутів.

Таким чином, в добу Центральної Ради та Гетьманату на Уманщині були зроблені важливі кроки в українізації школи. Протягом 1917-1918 рр. основна маса нижчих початкових шкіл Уманського повіту перетворилися в українські, вищі початкові і середні школи – стали на шлях українізації.

Література:

1. Селянська думка. Тараща. 1917. 23 червня.
2. Нова рада. 1917. 19 травня.
3. Союз (Умань). 1918. 29 березня.
4. . Нова Рада (Київ). 1917. 13 жовтня.
5. . Союз (Умань). 1918. 30 квітня.
6. Києвлянин. 1917. 4 августва.
7. Києвлянин. 1917. 7 августва.
8. Нова Рада. 1917. 3 вересня.
9. Народна воля (Київ). 1917. 1 вересня.

10. Уманское слово (Умань). 1918. 31 серпня.
11. Уманское слово (Умань). 1918. 12 червня.
12. Уманское слово (Умань). 1918. 20 липня.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-120-6-3>

**МІСЦЕВА ПРЕСА 30-Х РОКІВ ХХ СТ. ПРО БОРТЬБУ
ІЗ «ШКІДНИКАМИ» ТА «САБОТАЖНИКАМИ»
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ФОНДІВ НІЕЗ «ПЕРЕЯСЛАВ»)**

Кухарєва Н. М.

*завідувач науково-дослідного відділу
«Музей Заповіту Т. Г. Шевченка»*

*Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав»
м. Переяслав, Київська обл., Україна*

Репресії в Україні є однією з найстрашніших сторінок у історії нашого народу. З другої половини 20-х років комуністична партія монополізує, зосереджує в своїх руках усю владу в країні, перетворюючись в державну партію.

З цього часу сталінський тоталітарний режим став звинувачувати в своїх прорахунках, труднощах і недоліках «ворогів народу», «агентів імперіалізму», жорстоко розправляючись з ними за надуманими обвинуваченнями.

Особливу активність «підсистема страху» розгорнула в Україні наприкінці 20-х та в 30-ті роки. Одним з перших кроків до масового терору стала кампанія боротьби із «шкідниками» та «саботажниками», що розпочалася в умовах непу.

«Звинувачення» і «викриття» наростали як снігова лавина. В місцевій пресі розгорнулася кампанія боротьби із «шкідниками» та «саботажниками». В газеті «Колективіст Переяславщини» від 24.06.1932 р. в статті «Шкідників колгоспного збіжжя покарано» читаємо: «Слюсар Г. Ф. з с. Дем'янець, куркульку, що систематично крапа колоски на колгоспних ланах, суд засудив на два роки та позбавив її в правах на три роки. Такі вибрики клясового ворога, що намагався пошкодити колгоспному господарству, проявив і Плискач Я. В. – підкуркульник, що завжди симулював, ніколи не виходив на роботу. Він систематично з сім'єю крапа колоски на колгоспних ланах. У нього знайдено 3 мішки колосків. Він не припинив свої злочинні дії